

ТЕКА Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych 2024, t. 6, nr 19, s.

<https://doi.org/>

Received: 31 Oct 2024 Accepted: 2 Dec 2024

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ОКУПОВАНОГО КИЄВА У ВЕРЕСНІ-ГРУДНІ 1941 Р. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧАСОПИСУ “УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО”

Оксана Салата¹

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Київ, Україна

ORCID: [0000-0003-2498-1483](https://orcid.org/0000-0003-2498-1483)

The Socio-Cultural Space of Occupied Kyiv in September-December 1941 Through the Prism of the “Ukrainian Word” Magazine

Oksana Salata

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the analysis of publications and reports on the social and cultural development of the city under the German occupation in September-December 1941 in the journal “Ukrainian Word”. To analyse the materials published during the four months, the author used the method of content analysis and methods of visual anthropology, which allowed to study and comprehend the visual image of occupied Kyiv. After analysing the materials of the magazine, testimonies, and memoirs of Kyiv residents, it was concluded that with the beginning of the occupation of the city, the German administration enabled the local authorities to partially

¹ prof. Oksana Salata, Head of the Department of History and Civic Education, Institute of Postgraduate Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University. E-mail: o.salata@kubg.edu.ua
This is an open access article under the CC BY license: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

restore social and cultural life in the capital. The solution of social problems was entirely entrusted to the Kyiv City Administration, which retained full control over the cultural life and education of the city's residents.

Keywords: World War II, German occupation regime, Kyiv, socio-cultural space, periodical, propaganda

У сучасному світі особливу увагу дослідників привертає дослідження міст як соціокультурного феномену, де формується простір для життя людей. Варто зазначити, що місто – це складний організм, в якому формуються багатовимірні простори буття людини, зокрема і соціокультурний. Соціокультурний простір формується внаслідок розвитку науки, релігії, мистецтва, літератури, архітектурних та історичних ландшафтів. Великий вплив на розвиток соціокультурного середовища мають історичні події та явища. Зокрема, у періоди військових дій життя міст докорінно змінюється в бік милітаризації та нових пріоритетів і потреб його мешканців. У цьому контексті актуальним є питання розвитку соціокультурного простору Києва, окупованого у вересні-грудні 1941 р. німецькою армією.

Варто зазначити, що тема, яку ми окреслили, є міждисциплінарною, тому окремі її аспекти вивчали зарубіжні та українські історики й соціологи. У зарубіжній історіографії історичної урбаністики вже з кінця ХХ століття зростає інтерес до історії міст та його мешканців. Серед праць європейських істориків можна згадати роботи доктора Карла Паско з Мельбурна, у яких він аналізує джерела з міської історії і на їх основі робить висновки про те, що мешканці міст, описуючи міський простір, в якому вони мешкають у соціальних, емоційних і феноменологічних термінах, серед них переважно типи асоціацій, які містять спогади².

Говард Б. Кларк на прикладі середньовічного Дубліна показує внутрішній простір міста та його використання мешканцями. Він розкриває можливості міської громади у створенні міських осередків різного рівня та характеру³.

² C. Pascoe Leahy, *City as Space, City as Place Sources and the Urban Historian*, "History Australia" 2010, вип. 7, № 2, 2010, [Internet source:] <http://surl.li/yhntac>, відчитано: 02.04.2024.

³ Н. В. Clarke, *Cities and their Spaces. The Hinterlands of Medieval Dublin*, [в:] *Cities and their Spaces Concepts and their Use in Europe*, ред. М. Pauly, М. Scheutz, Cologne – Weimar – Vienna 2014, [Internet source:] <http://surl.li/ojzgzkz>, відчитано: 17.04.2024.

Українські історики як і зарубіжні досліджують історію міст, історію міського господарства та самоврядування, принципи містобудування тощо; еволюцію соціокультурного поділу міського простору, міську культуру та відповідну ментальність. Так, відома українська історикиня Ярослава Верменич у своїх працях розкриває методологічні проблеми історичної урбаністики, як формування погляду на культурний простір міст не лише як на спадщину, але й як на ресурс сталого просторового й регіонального розвитку та дослідженню міської історії у проблемному полі територіальних ідентичностей. Вона доводить, що міста є ключовими акторами у розширенні, поглибленні і прискоренні всесвітніх зв'язків, вони створюють нову урбаністичну ієрархію, і відповідно, потребують нових методологічних підходів до осмислення ролі міського простору у структурах сучасних соціумів⁴.

Історикиня Тетяна Заболотна, вивчаючи повсякденне життя мешканців м. Києва у роки нацистської окупації, показує, як змінилися умови життя в місті та на околицях, як гостро постали безальтернативні проблеми існування і як важко їх було вирішувати в умовах повної мілітаризації простору⁵.

Урбанізаційні процеси у своїй праці розкриває також Тетяна Портнова. Вона показує, що урбанізація міського простору виступає своєрідним інтегратором різнорідних впливів змін, формуючи, у кінцевому результаті, нову людину, її спосіб життя, світогляд, характерні саме для представника міського соціуму⁶.

Отже, міська історія та її соціокультурний аспект – це важливий напрямок досліджень історичної науки, тому тут сформувалося досить різнопланове методологічне поле: поєднання просторового й соціального компонентів, історична реконструкція міського життя, політична та економічна історія, культура міста⁷. Оскільки наше дослідження присвячене подіям, що відбувалися більше 80-ти років тому, ми можемо застосувати метод аналізу свідчень та спогадів що збереглися в архівах та в особистих

⁴ Я. Верменич, *Соціокультурний простір міста в системі вітчизняної урбаністики*, “Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика” 2023, вип. 27, с. 63.

⁵ Т. Заболотна, *Повсякденне життя киян в умовах нацистської окупації (вересень-грудень 1941 р.)*, [в:] *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей*, вип. 11, Київ 2008 [Інтернет-джерело:] <http://surl.li/vykkdk>, відчитано: 15.07.2024.

⁶ Т. Портнова, *Еволюція міського середовища Катеринослава кінця ХІХ – початку ХХ ст.*, “Histor!ans” 2012, 20 лютого, [Інтернет-джерело:] <http://surl.li/mesjrn>, відчитано: 20.11.2024.

⁷ О. Бетлій, К. Діса, О. Мартинюк, *Живучи в модерному місті. Вступ*, [в:] *Живучи в модерному місті: Київ кінця ХІХ – середини ХХ століть*, Київ 2016, с. 5–17.

колекціях. Цей метод дає змогу отримати інформацію про минулі події, вивчити спогади сучасників подій. У нашому дослідженні дуже важливим є контент-аналіз, який дає можливість проаналізувати періодичні видання цієї доби як типові, що висвітлюють ті чи інші соціокультурні аспекти життя мешканців окупованого міста і є не менш важливим джерелом. Також варто зазначити, що методи візуальної антропології та соціології дали змогу вивчити й осмислити візуальний образ окупованого Києва у вересні-грудні 1941 року.

Таким чином, наша мета – проаналізувати публікації та повідомлення про соціальний та культурний розвиток міста в умовах німецької окупації, що містилися на сторінках часопису “Українське слово”.

Отже, з приходом німецької армії на територію України почалася перебудова соціального та культурного життя населення. Найяскравіше це проявилось у місті Києві. Багато киян, що мешкали в центрі міста, були примусово виселені зі своїх будинків, бо там одразу ж оселилися представники окупаційної влади – німецькі офіцери та керівництво. У житті мешканців Києва почався новий етап, який був для них невідомий і незрозумілий. Більшість мешканців міста втратили роботу, залишившись без засобів для існування. Корінним чином змінилося буття киян. Дії, які вчиняла окупаційна влада, змусили людей пристосовуватись до нових реалій життя у надзвичайно складних умовах військової окупації. Ті, хто не хотів працювати на окупаційну адміністрацію, змушені були покинути місто або шукати нові засоби існування.

19 вересня 1941 р. у місто, яке залишили радянські війська, зайшли перші частини Вермахту. Окупація міста викликала у кияни різні почуття і розгубленість. По-різному сприйняли захоплення міста⁸. Одні не могли свідомо прийняти, те що гітлерівські війська окупували територію України, інші розуміли, що війна вже почалася і це призведе до різючих змін у суспільному та соціальному житті.

Уже 21–22 вересня з’явилися перші накази окупаційної влади. У ці ж дні окупаційна адміністрація запросила всіх, хто мав робоче місце до початку окупації, зареєструватись за останнім місцем роботи. Оскільки багато підприємств не функціонувало, їх

⁸ Т. Заболотна, *Повсякденне життя киян в умовах нацистської окупації (вересень-грудень 1941 р.)*, цит. праця.

працівникам пропонувалося зареєструватися в міській управі. Свідченням цього є повідомлення у газеті “Українське слово” № 23 від 5 жовтня 1941 р., а саме “Постанова Київської міської управи” № 1 від 3 жовтня 1941 р., де пропонується всім колишнім керівникам установ, що утримувались на бюджетні кошти (школи, лікарні, дитячі садки, інститути та ін.), скласти комісію з трьох осіб та до 10 жовтня подати до відповідних відділів міської управи списки наявного майна, матеріалів та продуктів харчування, що залишились в установах після виходу з Києва советів. Якщо в установі не залишилось відповідального за майно працівника, такі відомості повинні були подати інші працівники, які працювали в установі в останній час. Усі колишні керівники крамниць, їдалень та інших торговельних і промислових підприємств повинні протягом цього ж терміну здати до міського банку всю готівку, що залишилась у них на руках⁹.

Варто зазначити, що у перші тижні окупації міста кияни, у переважній більшості, не чинили ніякого опору. В анкеті, яку повинен був заповнити кожен мешканець столиці, поряд з іншими питаннями стояло питання про віросповідання, партійність тощо, які одразу дозволяли окупантам виявляти осіб, що могли становити для них потенційну небезпеку¹⁰.

Одразу ж з приходом німецької окупаційної адміністрації почала налагоджуватись робота органів пропаганди. Найпершим пропагандистським заходом стало розміщення фото-листівок у вигляді фотогазет, де зображувалося життя робітників і селян у Німеччині. Наразі, були розміщені фотомонтажі, які неправдиво висвітлювали хід війни з Радянським Союзом. Крім того, на стендах біля підприємств вивішувалися підібрані фото-листівки радянських полонених, які мали виснажений, змарнілий вигляд. На противагу їм розміщували фото-листівки німецьких солдат, які були усміхнені, виголені та гарно екіпіровані. Картину посилювало представлення на фото листівок розбитих та потрошених радянських танків¹¹.

Було створено окремий відділ пропаганди при Київській міській управі. Уже в перших повідомленнях відділу ми бачимо звернення до всіх директорів підприємств,

⁹ “Українське слово” 1941, № 23, 5 жовтня, с. 4.

¹⁰ Т. Заболотна, *Повсякденне життя киян в умовах нацистської окупації (вересень-грудень 1941 р.)*, цит. праця.

¹¹ Д. Малаков, *Оті два роки... У Києві при німцях*, Київ 2002, с. 78.

освітніх закладів та тих, що охороняють самостійні колишні радянські клуби, обов'язково описати все майно й устаткування клубів та опечатати їх. Загальні письмові відомості про місцезнаходження клубів, їх стан та про бібліотеки подати якнайшвидше до відділу пропаганди¹². З цього повідомлення ми бачимо, що для німецької окупаційної влади ці осередки також були важливими, тому що їх планувалося використати для організаційно-пропагандистської роботи нової влади.

Як і на всій окупованій німецькою армією території України, у Києві одразу ж було розпочато видання періодичних видань, які, фактично, перетворилися на рупор нацистської пропаганди, спрямованої на мешканців міста. Одним із таких періодичних видань була газета "Українське слово". На сторінках цього видання висвітлювалися політичні події у світі, події на фронтах, культурне та повсякденне життя мешканців міста.

Аналізуючи повідомлення в газеті "Українське слово", ми бачимо, що після широкомасштабної пожежі представники окупаційної адміністрації витіснили з центру міста значну частину мешканців, змусивши їх переселитись далі на окраїни міста. Серед уцілілих будинків і кварталів окупаційна адміністрація розмістила офіцерів, установи та військово-адміністративний апарат. Судячи з цих фактів, окупаційну адміністрацію мало цікавила доля мешканців міста, які втратили своє житло і опинились на вулиці¹³.

Щоб зрозуміти характер публікацій у газеті та напрямок представленої інформації, варто звернути увагу на повідомлення газети "Українське слово" № 23 від 5 жовтня 1941 р., де зазначено, що "для німецької влади дуже важливим є питання впорядкування житлових умов мешканців м. Києва". У повідомленні також зазначено, що житлові умови для більшості населення Києва та й інших міст України за часів радянської влади були надзвичайно важкі. Тіснота, відсутність найелементарніших зручностей, бруд і, на цій основі, нескінченні конфлікти між сусідами отруювали життя людей¹⁴. Щоб показати радянський режим у більш не вигідному становищі у цьому повідомленні акцентується увага читача на тому, що "були й добрі помешкання, та в них сиділи комуністи з своїми підлещувачами. Поруч з тісними конурами, переповненими людьми, розкошували вони

¹² "Українське слово" 1941, № 23, 5 жовтня, с. 3.

¹³ Д. Малаков, *Оті два роки... У Києві при німцях*, цит. праця, с. 75.

¹⁴ "Українське слово" 1941, № 23, 5 жовтня, с. 4.

в просторих залах. Спотворення психічних та фізичних сил були наслідком житлового кризи”¹⁵.

Автор повідомлення намагається переконати читачів у тому, що окупаційна адміністрація турбується про мешканців міста, які втратили житло і тому було створено житловий відділ Київської міської управи, якому було доручено вирішити це питання. Працівниками відділу було налагоджено роботу з ремонту пошкоджених будівель та переселення до них мешканців міста.

Німецька окупаційна влада за допомогою невеликої групи мешканців міста намагалася продемонструвати прагнення налагодити нормальне соціальне життя: рух транспорту, торгівлю, діяльність побутових підприємств.

Щоб забезпечити мешканців міста мінімумом харчування, було відновлено роботу хлібзаводу № 1 на Дехтярівській, 13. У повідомленні газети “Українське слово” № 27 від 10 жовтня 1941 р. було сказано, що “за погодженням з німецьким командуванням для забезпечення мешканців Києва щодня відпускається 25 тон хліба. Хліб у першу чергу одержують робітники діючих фабрик, заводів, а також службовці установ освіти та лікарсько-медичних закладів міста”. Це, на думку автора повідомлення, дає змогу кожному мешканцю міста отримати свої 200 гр. хліба в день. Крім цього, для їдалень хліб відпускається по 250 гр. на чоловіка, а для хворих, лікарень та опікових установ по 200 гр. Щоб дотримуватись цих норм, керівництво міста почало видавати картки¹⁶. Але, якщо вірити спогадам сучасників, які пережили цей період у Києві, ситуація була зовсім інша. Так, киянка Ніна Герасимова згадує у своєму щоденнику: настрої в місті погані, усе страшно дорого, постачання ніякого. Пшоно 15 рублів стакан. Десяток картоплин 100–120 рублів, чорна мука 10 рублів стакан, хліба дають 0,5 кг в тиждень. Жити важко”¹⁷. Інша киянка, Софія Ярова, у своїх мемуарах згадує про те, що вже в грудні 1941 р. почався холод та голод. Про цивільне населення влада не дбала. Вживали хто як міг. Прості люди, як її мати, зайнялися обміном, пошуком їжі на селі¹⁸.

¹⁵ “Українське слово” 1941, № 23, 5 жовтня, с. 4.

¹⁶ “Українське слово” 1941, № 27, 10 жовтня, с. 3.

¹⁷ Щоденник Ніни Герасимової – мешканки окупованого м. Київ, 1941–1945, с. 4.

¹⁸ С. Ярова, *Моє життя в період окупації. Мемуари*, Київ 2022, с. 17.

Тижнем раніше у 23 номері газети “Українське слово” від 5 жовтня 1941 р. було зазначено, що з кожним днем у столиці збільшується торговельна мережа Києва. На цей момент у місті працює 12 державних крамниць для продажу м’яса і 5 крамниць для продажу сільськогосподарських продуктів та овочів. Працівники системи торгівлі віддають весь свій час та здібності на те, щоб цю справу налагодити в місті, відповідно до вимог і потреб населення. З районів області відділ торгівлі в найближчі дні планує завозити птицю, яйця, борошно, горох, картоплю, капусту та інші сільськогосподарські продукти. Вони відпускатимуться населенню за відповідною нормою. Ведеться також, жвава підготовка до зими.

Щоб підкреслити, як окупаційна влада турбується про місцеве населення, у статті зазначається, що на три зимових місяці буде завезено 100.000 тонн картоплі, велику кількість буряків, і капусти, моркви. Повідомляється також і про те, що сектор громадського харчування розгорнув свою діяльність: підготовлено базу для відкриття широкої мережі їдалень, ресторанів і кафе. Тут же автор зазначає, що відкрито вже чотири, їдальні: на Олександрівській вулиці, Фроловській, Володимирській та Фундукліївській. Одночасно з цим не припиняються роботи з відновлення двох великих електроліній, що мають обслуговувати не тільки Київ, але й усі підприємства міста, приміські райони та навколишні села. Планується, що вони даватимуть щодоби до 20.000 кіловат-годин електроенергії¹⁹. Уже повним ходом працює одна з ліній електростанції. Вона дає щодоби 3.200 кіловат-годин електроенергії. Однак, цього дуже замало для Києва, бо вона не освітлює й чверті квартир міста. Тому зараз ведуться підготовчі роботи для пуску другої турбіни, яка даватиме додатково 4.500 кіловат-годин електроенергії²⁰.

Від прочитаного на сторінках газети складається картина майже мирного, ідеалістичного життя: окупаційна влада докладает максимум зусиль, щоб забезпечити мешканців міста продовольством, транспортом та гідними побутовими умовами; мешканці сіл тільки й чекають коли до них прийде окупаційна влада і вилучить сільськогосподарську продукцію, щоб забезпечити нею мешканців Києва. Насправді картина життя в окупованому Києві була дещо іншою. Так, окупаційна влада намагалася

¹⁹ “Українське слово” 1941, № 27, 10 жовтня, с. 4.

²⁰ “Українське слово” 1941, № 27, 10 жовтня, с. 4.

забезпечити харчами своїх офіцерів, солдат та тих, хто погоджувався на неї працювати, довелося також налагоджувати інфраструктуру міста, оскільки вони планували залишатись тут надовго. Знайти продукти в сільській місцевості було вкрай важко, оскільки радянська армія, яка відступала, нищила усе, що могла, у тому числі й поля з урожаєм, худобу та інше. З огляду на те, що всі статті та повідомлення, які друкувалися у періодичних виданнях на окупованій території, проходили жорстку цензуру не дивно, що стаття носила саме такий позитивний характер.

Про справжню картину життя у місті пише Дмитро Малаков. Він показує, коли прийшла нова влада, то вона оголосила, що все рухоме і нерухоме майно належить Рейху. Так, відроджувався приватний бізнес: відкривалися паштетні, закусочні, бутербродні з вівісками й запрошеннями, писані українською й німецькою мовами. Відкрилася також велика кількість комісійних крамниць, куди мешканці міста, несли останні речі, щоб якось прожити та прохарчувати свої сім'ї у Києві²¹.

Щоб представники окупаційної влади та населення міста могли переміщатись містом, силами самих же киян почали налагоджувати роботу автомобільного транспорту. Для відновлення роботи автотранспорту Київська міська управа створила спеціальний відділ. Автотранспортний відділ відновив у місті роботу 20 гаражів та майстерень. Незабаром по місту почали курсувати кілька автобусів, які перевозили населення²².

У цьому ж номері часопису маємо повідомлення про те, що при Київській міській управі створений відділ суспільної опіки, який буде вирішувати питання важливого державного значення. Один із основних напрямків діяльності відділу це опіка над інвалідами, потерпілими від війни українськими громадянами та надання їм матеріальної допомоги.

У номері газети від 5 жовтня 1941 р. повідомляється про, що роботу почали майстерні для ремонту взуття та одягу, відкривається фотоательє та майстерні побутового ремонту, перукарні та лазні²³.

Висвітлюючи точку зору окупаційної адміністрації, автор однієї зі статей говорить про те, що важливим завданням окупаційної влади є забезпечення киян роботою, з одного

²¹ Д. Малаков, *Кияни. Війна. Німці*, Київ 2010, с. 67–68.

²² “Українське слово” 1941, № 27, 10 жовтня, с. 4.

²³ Там само.

боку, щоб вони були зайняті і з іншого, щоб вони не займалися ніякими забороненими справами. Зрозуміло, це потрібно було для того, щоб забезпечити нормальне функціонування міста, бо в ньому розміщена велика кількість німецьких солдат та офіцерів. З огляду на це, у Києві та на його околицях було розміщено багато керамічних та хімічних підприємств. До них належали заводи з виготовлення цегли, цементу, толієві заводи та хімічні майстерні. Матеріали, що їх і раніше виробляли і використовували у Києві для його відбудови та ремонту. Керівники відділу місцевої промисловості намагаються залучити до роботи на підприємствах робітників, що працювали на них до війни і забезпечити їх безперебійну роботу²⁴.

У місті почали відновлювати роботу кооперативно-торговельного комісійного товариства “Агрономія”. Завданням товариства стала допомога селянам у вирощенні сільськогосподарської продукції та забезпечення нею населення міста Києва. До роботи у товаристві залучено агрономів, які залишились на окупованій території. Товариство планує відкрити у Києві власні магазини та заїжджий двір для селян²⁵.

Щоб продемонструвати турботу окупаційної влади про киян, автор пише, що за часів радянської влади у Києві функціонував, так званий, трудовий профілакторій. Він був заснований за ініціативи українських лікарів у 1937 році. Цей профілакторій був обладнаний різними технічними пристосуваннями, створені різнопрофільні цехи. У цих цехах працювало понад 600 робітників, хворих на туберкульоз. Поряд з працею, яка, на думку лікарів, виліковувала хворих, туберкульозники діставали потрібну медичну допомогу від лікарів, які тут працювали. Однак, пацювати в таких умовах було важко як працівникам, так і лікарям. Окупаційна влада відновила роботу профілакторію, але приміщення довелося шукати інше – приміщення колишнього заводу, що на Подолі²⁶.

Крім налагодження зазначених вище сфер життя окупованого Києва, Київська міська управа намагалася відновити культурно-освітню та наукову сферу. Це вдавалося значно тяжче, оскільки окупаційна влада вважала, що основний напрямок освітньо-культурної діяльності повинен бути спрямований на виховання лояльних до Німеччини українських громадян.

²⁴ “Українське слово” 1941, № 27, 10 жовтня, с. 4.

²⁵ Там само.

²⁶ “Українське слово” 1941, № 44, 30 жовтня, с. 4.

З організацією роботи Київської міської управи було створено відділ культури та освіти, спектр діяльності якого був багатовекторний. Для окупаційної влади він був вкрай важливим тому що він ставав засобом пропаганди серед населення. У повідомленні газети від 10 жовтня 1941 р. зазначається, що Робота відділу – велика, нова і складна²⁷. Справжні наміри окупаційної влади прикривалися популярними серед мешканців міста лозунгами та намірами. Зокрема, автор газети повідомляє про те, що окупаційна влада прагне “дати справжню науку і культуру українському народові. Підняти до національно-свідомої творчої діяльності робітничі сили” Відповідно до цих завдань і було побудовано секції відділу:

- 1) середніх шкіл,
- 2) вищих шкіл,
- 3) науково-дослідних закладів,
- 4) музеїв, бібліотек, архівів та охорони пам’яток культури і старовини,
- 5) мистецтва,
- б) віросповідань,
- 7) спорту й фізкультури.

Усі секції мають призначених відповідальних осіб з представників місцевого населення, які вже виконали роботу по обліку працівників кожної галузі окремо та перепису обладнання і майна.

У повідомленні також зазначається, що особливу увагу приділено охороні приміщень, господарського та навчального майна, які значно потерпіли під час пожеж і подекуди марнувалися, розкрадалися, псувалися. Незважаючи на таку ситуацію, відділ культури та освіти найближчим своїм завданням ставить таке:

1. Затвердити мережу шкіл по Києву – середніх, фахових та вищих.
2. Розробити навчальні плани та програми.
3. Підготувати необхідні підручники.
4. Провести конференції шкільних працівників, на яких розробити та подати до широкого відома головні настанови нової української школи і, нарешті, приступити якнайшвидше до самої роботи в школах.

²⁷ “Українське слово” 1941, № 27, 10 жовтня, с. 4.

На думку, української інтелігенції, яка думала, що в цих умовах можливе відродження української освіти та культури, нова українська школа має бути побудована на наступних засадах:

I тип шкіл – народні школи, що мають охопити всіх дітей до 15 років. Ці школи складатимуться з 7 класів. II тип – гімназії, чоловічі та жіночі. Ці школи приблизно відповідатимуть 8, 9, 10 класам колишньої середньої школи і III новий тип – фахові школи по окремих галузях: технічні, сільськогосподарські, художні тощо.

Вища школа також має розпочати свою роботу. Внутрішня робота вищих шкіл має розгорнутись в таких напрямках:

- 1) розробка науково-дослідних тем,
- 2) методичні завдання,
- 3) консультації,
- 4) семінари тощо²⁸.

Створюючи прийнятні умови для праці жінок в окупованому місті, Київська міська управа організувала відкриття 23 дитячих садочків. За свідченням автора статті, вони функціонували за кошти батьків. Було також налагоджено систематичне постачання дитячим садкам хліба, горідини, та інших продуктів харчування. Подільська та Шевченківська районні управи взяли частково дитячі садки на державний бюджет. На Лук'янівці і Куренівці відновили свою роботу дитячі будинки, які підпорядковувалися міській управі і фінансувалися з її бюджету. Щодня сюди направлялося кілька безпритульних дітей. На жаль, забезпечення харчуванням цих дітей було недостатнім і це, вочевидь, негативно відбивалося на навчанні і праці дітей²⁹.

Зі статей та повідомлень часопису “Українське слово” ми бачимо, що місцева окупаційна адміністрація також сприяла відновленню діяльності театрів, адже це був вагомий інструмент у справі пропаганди серед населення та впливу на його поведінку. Було відновлено роботу мистецького колективу драматичного театру ім. Садовського. Актори планували ставити на його сцені вистави українських драматургів. У статті оповідається про те, що колектив складається з акторів багатьох театрів України, тому

²⁸ “Українське слово” 1941, № 27, 10 жовтня, с.4.

²⁹ “Українське слово” 1941, № 66, 25 листопада, с. 4.

особливо потрібна велика робота з акторами, щоб створити мистецький монолітний ансамбль. У репертуарі театру – п'єси Шіллера – *Вільгельм Телль*, сатири Мольєра, а також українська класика. Також колектив готує до постановки п'єсу на 5 дій Людмили Старицької-Черняхівської *Гетьман Дорошенко*. Щоб покращити акторське мистецтво і глибше познайомити акторів з діяльністю героїв, яких вони будуть грати, керівництво театру влаштовує лекції про життя далекого минулого їх героїв³⁰.

Крім того, свою роботу розпочав театральний інститут. 25 листопада відбулася перша нарада викладачів інституту з приводу складання програм і початку навчання майбутніх акторів і режисерів. Для більш ефективного навчання за програмами, співробітники інституту були поділені на дві секції: фахову (мистецтво слова, ритміка тощо) і загальноосвітню: історія України, історія світової літератури та науково-дослідної роботи³¹.

На базі колишнього театру мініатюр в столиці створено мистецький колектив “Веселий театр”. Тут можна буде почути українську пісню та побачити класичний український танок. Певне місце відведене також німецькому репертуарові, який буде виконуватись німецькою мовою. Весь колектив театру бажає якнайшвидше показати свої досягнення³².

Висновки. Отже, з приходом до Києва німецької окупаційної влади місцеве населення намагалося налагодити повноцінне життя, основними напрямками стає соціальне забезпечення мешканців міста та їх культурно-освітній розвиток. Соціальний аспект менше турбував окупаційну владу, важливо було забезпечити населення рівно на стільки, щоб воно не бунтувало і не виступало проти адміністрації міста. Що стосується культурно-освітньої діяльності, то цей напрямок був цікавий окупаційній адміністрації. Культура та освіта повинні були стати важливим інструментом гітлерівської пропаганди та засобом змінити ставлення киян до Третього рейху. Аналізуючи статті та повідомлення, що подавалися у місцевій періодиці, складалася картина абсолютної турботи з боку окупаційної влади та нового майбутнього, яке вона прагнула збудувати на зайнятих територіях.

³⁰ “Українське слово” 1941, № 73, 03 грудня, с. 4.

³¹ “Українське слово” 1941, № 72, 02 грудня, с. 4.

³² “Українське слово” 1941, № 80, 12 грудня, с. 4.

Бібліографія:

- Ârova Sofiâ. 2022. *Moê žittâ v perîod okupacii. Memuari*. Kiiiv: Vidavničij dîm Dmitra Burago [Ярова Софія. 2022. *Моє життя в період окупації. Мемуари*. Київ: Видавничий дîм Дмитра Бурого].
- Betlîj Olena, Disa Katerina, Martinûk Ol'ga. 2016. *Živuči v modernomu mîstî: Kiiiv kîncâ XIX – seredini XX stolît'*. Kiiiv: Duh i Litera [Бетлій Олена, Діса Катерина, Мартинюк Ольга. 2016. *Живучи в модерному місті: Київ кінця XIX – середини XX століть*. Київ: Дух і Літера].
- Clarke Howard B. 2014. *Cities and their Spaces. The Hinterlands of Medieval Dublin*. In: *Cities and their Spaces Concepts and their Use in Europe*. Eds. M. Pauly, M. Scheutz. Cologne – Weimar – Vienna: Böhlau: 197–216.
- Leahy Carla Pascoe. 2010. *City as Space, City as Place Sources and the Urban Historian*. „History Australia” 7, No. 2, 2010: 30.1–30.18.
- Malakov Dmitro. 2002. *Oti dva roki... U Kiêvi pri nîmcâh*. Kiiiv: Vidavničij dîm “Amadej” [Малаков Дмитро. 2002. *Оті два роки... У Києві при німцях*. Київ: Видавничий дîм “Амадей”].
- Malakov Dmitro. 2010. *Kiâni. Vîjna. Nîmci*. Kiiiv: Vidavničij dîm “Amadej” [Малаков Дмитро. 2010. *Києни. Війна. Німці*. Київ: Видавничий дîм “Амадей”].
- Portnova Tetâna. 2012. *Evolûciâ mîs'kogo seredoviša Katerinoslava kîncâ XIX – počatku XX st.* “Histor!ans”, 20 Feb. In: <http://surl.li/mesjrn> [Портнова Тетяна. 2012. *Еволюція міського середовища Катеринослава кінця XIX – початку XX ст.* “Histor!ans”, 20 лютого. В: <http://surl.li/mesjrn>], access: 20.11.2024.
- Ŝodennik [Nîni Gerasimovoï – meškanki okupovanogo m. Kiiiv. 1941–1945 [Щоденник Ніни Герасимовоï – мешканки окупованого м. Київ. 1941–1945].
- “Ukrains'ke slovo” № 23 vid 5 zhovtnia 1941 r. [“Українське слово” № 23 від 5 жовтня 1941 р].

“Ukrains’ke slovo” № 27 vid 10 zhovtnia 1941 [“Українське слово” № 27 від 10 жовтня 1941 р.].

“Ukrains’ke slovo” № 44 vid 30 zhovtnia 1941 [“Українське слово” № 44 від 30 жовтня 1941 р.].

“Ukrains’ke slovo” № 66, 25.11.1941 [“Українське слово” № 66, 25.11.1941 р.].

“Ukrains’ke slovo” № 72, 02 hrudnia 1941 [“Українське слово” № 72, 02 грудня 1941 р.].

“Ukrains’ke slovo” № 73, 03 hrudnia 1941 [“Українське слово” № 73, 03 грудня 1941 р.].

“Ukrains’ke slovo” № 80, 12 hrudnia 1941 [“Українське слово” № 80, 12 грудня 1941 р.].

Vermenič Âroslava. 2023. *Sociokul'turnij prostir miŝta v sistemì vitčiznânoï urbanistiki.*

“Ukraïna XX stolittâ: kul'tura, ideologiâ, politika” 27: 63–83 [Верменич Ярослава. 2023. *Соціокультурний простір міста в системі вітчизняної урбаністики.* “Україна XX століття: культура, ідеологія, політика” 27: 63–83].

Zabolotna Tetâna. 2008. *Povsâkdenne žittâ kiân v umovah nacists'koï okupacii (veresen'-gruden' 1941 r.).* In: *Storinki voënnoï istorii Ukraïni: Zbîrnik naukovih statej* vol. 11. Kiiïv: NAN Ukraïni. Ìnstitut istorii Ukraïni [Заболотна Тетяна. 2008. *Повсякденне життя киян в умовах нацистської окупації (вересень-грудень 1941 р.).* В: *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей* вип. 11. Київ: НАН України. Інститут історії України].

Przestrzeń społeczno-kulturowa okupowanego Kijowa we wrześniu-grudni 1941 roku z perspektywy czasopisma „Ukraińskie Słowo”

Streszczenie. Artykuł poświęcony jest analizie publikacji i raportów na temat rozwoju społecznego i kulturalnego Kijowa pod okupacją niemiecką we wrześniu-grudniu 1941 r., publikowanych w czasopiśmie „Ukraińskie Słowo”. Do analizy materiałów ukazujących się na przestrzeni czterech miesięcy autorka wykorzystwała metodę analizy treści i metody antropologii wizualnej, które pozwoliły zbadać i zrozumieć wizualny obraz okupowanego Kijowa. Po przeanalizowaniu materiałów czasopisma, świadectw i wspomnień mieszkańców Kijowa stwierdzono, że wraz z początkiem okupacji miasta administracja niemiecka umożliwiła władzom lokalnym częściowe przywrócenie życia społecznego i kulturalnego w stolicy. Rozwiązanie problemów

społecznych w całości powierzono Kijowskiej Administracji Miejskiej, która zachowała pełną kontrolę nad życiem kulturalnym i edukacją mieszkańców miasta.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, niemiecki reżim okupacyjny, Kijów, przestrzeń społeczno-kulturalna, czasopismo, propaganda.

Соціокультурний простір окупованого Києва у вересні-грудні 1941 р. крізь призму часопису “Українське слово”

Анотація. Стаття присвячена аналізу публікацій та повідомлень про соціальний та культурний розвиток міста в умовах німецької окупації у вересні-грудні 1941 р. у часописі «Українське слово». Для аналізу матеріалів, що публікувалися протягом чотирьох місяців застосовано метод контент-аналізу; методи візуальної антропології, що дав змогу вивчити й осмислити візуальний образ окупованого Києва. Проаналізувавши матеріали часопису, свідчень та спогадів мешканців Києва було зроблено висновки про те, що з початком окупації міста німецька адміністрація дала можливість місцевій владі частково налагодити соціальне та культурне життя у столиці. Вирішення соціальних проблем було повністю покладене на Київську міську управу, а контроль за культурним життям та освітою мешканців міста повністю залишала за собою.

Ключові слова: друга світова війна, німецький окупаційний режим, м. Київ, соціокультурний простір, періодичне видання, пропаганда.

How to cite this article: Салата Оксана. 2024. „Соціокультурний простір окупованого Києва у вересні-грудні 1941 р. крізь призму часопису “Українське слово””. *ТЕКА Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych* Vol. 6, No. 19.